

так і контролем за професорсько-викладацькими кадрами, навчальною роботою, нав'язуванням стереотипів радянської моделі виховання молоді, тотальною звітністю, надмірним бюрократизмом тощо.

Список використаних джерел та літератури

1. Гарань О. В. Проблеми формування національних кадрів в західних областях УРСР в другій половині 40-х – 50-х рр. / О. В. Гарань // Укр. іст. журн. – 1989. – № 10. – С. 62.
2. Свинко Й. Місто Кременець як центр зародження та розвитку географічної освіти на Волині і Поділлі [Електронний ресурс] / Свинко Й. – Режим доступу : www.kremenets.com/blog/digest/225.html
3. Кравець В. П. Історія університету [Електронний ресурс] / Кравець В. П. – Режим доступу : www.kravetsvladimir.openua.net/extra.php
4. Герегова С. В. Розвиток вищої освіти в західному регіоні України (друга половина 40-х – перша половина 50-х рр. ХХ ст.) / С.В. Герегова, Т. В. Марусик // Укр. іст. журн. – 1997. – № 3. – С. 101–108.
5. Державний архів Тернопільської області (далі – Держархів Тернопільської обл.), ф. Р-21, оп. 3, спр. 3, 1 арк.
6. Держархів Тернопільської обл., ф. Р-21, оп. 3, спр. 5, 75 арк.
7. Держархів Тернопільської обл., спр. 6, 16 арк.
8. Держархів Тернопільської обл., спр. 7, 1 арк.
9. Держархів Тернопільської обл., спр. 8, 44 арк.
10. Держархів Тернопільської обл., спр. 10, 2 арк.
11. Держархів Тернопільської обл., спр. 14, 20 арк.
12. Держархів Тернопільської обл., спр. 9, 81 арк.
13. Держархів Тернопільської обл., спр. 17, 28 арк.
14. Держархів Тернопільської обл., спр. 1, 14 арк.
15. Держархів Тернопільської обл., спр. 11, 46 арк.
16. Держархів Тернопільської обл., спр. 17 б, 35 арк.
17. Держархів Тернопільської обл., спр. 4, 7 арк.

Віктор Матійченко

Польське підпілля на Волині 1939–1941 рр.

З'ясовано особливості формування польського підпілля. Розкрито основні напрями його підривної діяльності. Охарактеризовано боротьбу радянських репресивно-каральних органів проти повстанських організацій та груп.

Ключові слова: польське підпілля, конспіративні організації, повстанські групи, антирадянська діяльність.

Матійченко Віктор. Польское подполье на Волини 1939–1941 гг. Определены особенности формирования польского подполья. Раскрыты основные направления его подрывной деятельности. Охарактеризована борьба советских репрессивно-карательных органов против повстанческих организаций и групп.

Ключевые слова: польское подполье, конспиративные организации, повстанческие группы, антисоветская деятельность.

Matiychenko Victor. Polish Underground Activity on the Territory of Volyn Region in 1939–1941. In this work are established main features of forming of Polish underground activity-discovered basic directions of it's subversive activity; described fight of soviet repressive organizations against insurgent groups.

Key words: Polish underground activity, secret organizations, insurgent groups, anty-soviet activity.

Друга світова війна розпочалася нападом фашистської Німеччини на Другу Річ Посполиту 1 вересня 1939 р. Вона була наслідком політики європейських держав у 30-ті роки минулого століття. Польща – перша країна, що вчинила збройний опір агресії. Її не до кінця мобілізована армія, мужньо оборонялася. Проте вже в першій декаді вересня розпочалась евакуація з Варшави уряду, дипломатичних служб, державних установ у тил на Волинь у Луцьк, Кременець, Володимир-Волинський, Устилуг. 12 вересня в маєток Радзивилів у Олиці приїхав президент республіки І. Мостіцький, який наступного дня відбув за межі держави. Залізничні були переповнені військами, що намагалися через Львів і Перемишль дістатися Румунії й Угорщини, а звідти – Франції. На кордоні з СРСР

стояли поріділі після дислокації на Західний фронт два полки Корпусу охорони прикордоння – «Сарни», «Здолбунів». Міста та села наповнилися майже ста тисячами біженців із центральних воєводств. У краї панували хаос, атмосфера пригнічення й тривоги.

15 вересня частини Вермахту зайняли Білосток, Брест, Володимир-Волинський, Дрогобич, стояли під Львовом. У їхньому тилу все ще оборонялася Варшава. Військо Польське понесло важкі втрати: понад 66 тис. убитими, 133 700 – пораненими, 420 тис. військових потрапили в полон [1, 268].

17 вересня по Другій Речі Посполитій ударив Радянський Союз. Польське військо дістало наказ головнокомандуючого Е. Рідз-Смігли не чинити опору, але бойові сутички відбулися на прикордонних заставах, у Сарненському укріпленні, на Костопільщині, навколо Шацьких озер. Усього їх зафіксовано близько сорока. У боях із Червоною армією загинуло 18–19 тис., поранено 130 тис. осіб [2, 13]. Згідно з останніми даними, потрапило в полон 452 536 осіб, серед них – 18 789 офіцерів [3, 256–257].

Німецько-радянська агресія зруйнувала державну незалежність Польщі. Проте польський народ не капітулював, укотре тисячі патріотів знову продовжили боротьбу як на теренах зруйнованої держави, так і за її кордоном. 30 вересня в Парижі утворена легальна влада на чолі з прем'єр-міністром Владиславом Сікорським (пізніше очолив Військо польське на Заході) і президентом республіки Владиславом Рачкевічем, також сформовано Раду народів із функціями парламенту.

У цей складний період боротьби за відродження батьківщини поляки взяли за створення підпілля. До кінця 1939 р., указує польська історіографія, створено десятки, а за всі роки опору сотні конспіративних підпільних організацій. До найбільш відомих, зокрема, належали Organizacja Orła Białego, Polska Organizacja Zbrojna, Komenda Obrońców Polski, Kadra Bezpieczeństwa, Kadra Polski Niepodległej, Bataliony Chłopskie, Narodowa Organizacja Wojskowa, Służba Zwycięstwa Polski, Związek Walki Zbrojnej, перейменованій у 1942 р. на Armię Krajową [4, 11].

На Волині польське підпілля розгортається відразу після приходу Червоної армії й початку радянізації краю. Слід зауважити, що напередодні Другої світової війни Головний штаб Війська польського не розглядав можливості ведення війни одночасно на два фронти – проти Німеччини та СРСР. Отже, не було чіткого розуміння, як розвиватимуться події [5, 183–194]. Звідси, не існувало заздалегідь розроблених заходів для широкомасштабної конспіративної роботи.

Підпілля у вересні-жовтні 1939 р. формується в конкретних умовах поразки Польщі у війні, тому мотивацією його були вірність присязі, традиціям боротьби за державну незалежність, упевненість у перемозі при допомозі союзників. Конспіративні групи в цей час створювалися переважно на основі особистого знайомства, унаслідок проживання в одній місцевості, спільної служби чи трудової діяльності, участі перед війною в політичних, громадських, молодіжних та інших організаціях і товариствах тощо. Тоді не йшлося про повстання, на першому місці стояли такі завдання, як допомога пораненим, опіка над офіцерами та службовцями, які потребували нових документів і проживання, створення конспіративних квартир, складування зброї, амуніції, засобів зв'язку. Підпілля збирало інформацію про Червону армію й суспільно-політичні перетворення, планувало антирадянські провокації.

Маємо один із перших документів про подібну діяльність. Це таємне повідомлення Головному військовому прокурору робітничо-селянської Червоної армії від 27 вересня 1939 р., надіслане прокуратурою Українського фронту. Тут доповідається, що в Рівному 21 вересня заарештовано й 23 вересня, за рішенням військового трибуналу, розстріляно підпоручника польської армії Череховського, який у 1920 р. служив у дивізіоні важкої артилерії та активно боровся з Червоною армією. На допиті він зізнався, що, за дорученням підполковника Овчаревича, переодягнувся у форму комісара Червоної армії й разом з іншими трьома офіцерами в цивільному двічі підняли стрільбу з автоматичної зброї та пістолета у військовому госпіталі, щоб розігнати персонал та спровокувати проти червоних польських офіцерів, котрі перебували на лікуванні. Імовірно, ці люди належали до діючої тоді в місті організації «Союз підофіцерів запасу» [6, 207].

У період підготовки до нападу на Польшу Л. Берія 8 березня видав наказ за № 001064, згідно з яким Нарком НКВС УРСР Іван Серов мав створити оперативні групи НКВС для боротьби з «найбільш реакційними» польськими землевласниками, капіталістами, представниками адміністрації, політичних угруповань, працівниками та агентами спецслужб, офіцерами й резервістами [7, 20].

Відомо, що в кінці вересня між Німеччиною та СРСР підписано таємний протокол про взаємну допомогу в боротьбі з польським підпіллям. 4 жовтня з'явилася директива Народного комісара

оборони К. Ворошилова звільнити всіх військовополонених – українців, білорусів і громадян інших національностей, родини яких проживають на території Західної України й Західної Білорусії. Наложено негайно заарештувати НКВС і доправити до таборів польських розвідників та контррозвідників, жандармів, тюремний персонал й офіцерів Війська польського [8, 186].

Отже, радянське керівництво передбачало, що військова операція, має закінчитися широкою зачисткою території як превентивним заходом проти польського опору. Після вступу Червоної армії на Західноукраїнські землі почали діяти оперативні групи НКВС. Незабаром однією з них виявлено підпільну організацію під назвою «Сокол», створену польськими залізничниками Сарн і Ковеля. Установлено, що вони планували здійснити акції саботажу й вели підготовку, щоб зруйнувати міст через Случ у Сарнах. У жовтні польському підпіллю все-таки вдалося провести успішну операцію: підірвано пам'ятник К. Ворошилову в Ковелі. Відбулись арешти й суд над підпільниками в Луцьку [9, 41].

Оперативні групи НКВС, які діяли з 18 вересня по листопад 1939 р., і пізніше створені окремі органи НКВС, Територіальної та Залізничної міліції сформували мережу таємних агентів, серед яких також було чимало поляків, і швидко опанували ситуацію в країні. Їм допомагали в цьому численні радянські чиновники, котрі прибули зі Східної України, управдомі, комсомольський актив, прості українці, які терпіли образи під час польського панування. Ефективним засобом боротьби з польським підпіллям стало запровадження паспортної системи. Згідно з декретом Президії Верховної Ради СРСР від 29 листопада 1939 р., їх мали отримати не тільки постійні мешканці, але й вихідці з Центральної Польщі, які опинилися на радянській території. Паспорти були трьох категорій і, відповідно, їхні власники мали право проживати біля кордону або в обласному центрі, вони ставали військовозобов'язаними й підлягали призову в армію. Інші, хто не мав паспортів, могли бути заарештованими та депортованими. В умовах фактично тотального контролю всілякі підпільники перейшли до глибокої конспірації й не виявляли активності. Про стан підпілля на Волині нічого не було відомо ні у Варшаві, ні у Франції.

Пізньої осені 1939 р. з Генерал-губернаторства на Волинь таємно прибули представники підпільної організації «Служіння Перемозі Польщі» (СПП), яку заснував генерал Міхал Токажевський-Карашевич, їм удалося створити нові конспіративні осередки в Луцьку, Рівному, Здолбунові, Володимирі-Волинському, Дубно. Проте й вони до активних дій не приступили.

У грудні 1939 р. генерал Токажевський отримав директиву уряду Сікорського про створення єдиної польської націоналістичної організації під назвою «Союз збройної боротьби», до якої потрібно залучити всіх активних поляків, насамперед офіцерів, незалежно від їхніх політичних уподобань. У січні 1940 р. у Варшаву прибув перший кур'єр із Франції, який привіз статут організації, інструкції, шифри та довжину радіохвилі для безпосереднього зв'язку з урядом в Анжері. Відтепер члени організації мали прийняти присягу, зміст якої зводився до наступного: «Я присягаю поклавши руки на хрест перед Богом і Матір'ю Божою королевою корони польської і буду зберігати польську честь, а також буду не шкодуючи сил своїх до останньої краплі крові і не шкодуючи життя служити справі відновлення Польщі».

31 січня 1940 р. з Варшави на Волинь, за дорученням коменданта «Союз збройної боротьби» Токажевського та його заступника, полковника Ровецького, відбув полковник Тадеуш Маєвський, який перед війною командував Поморською бригадою Національної оборони, а під час німецької окупації організував опір у Бидгощі та Торуні.

У березні 1940 р. у УНКВС в Рівненській області поступила оперативна інформація про те, що в Рівному діє антирадянська група офіцерів польської армії та чиновників. Метою її є підготовка і проведення збройного повстання на території Західної України та Західної Білорусії й відновлення Польської держави. Приблизно через місяць у Дрогобичі заарештували члена львівської організації «Союз збройної боротьби» Ю. Відавського, який повідомив, що є зв'язковим львівського центру з Волинню. У лютому він їздив, за дорученням керівників «Тома», «Молота» й «Еміля», у Рівне, де до війни жив і працював учителем, а тому мав знайомих серед інтелігенції та військових, створив підпільну організацію. Керівником її призначено офіцера запасу й колишнього власника кінотеатру Язвінського. Він же прийняв на себе обов'язок тимчасового Волинського окружного коменданта. Незабаром у Рівному заарештовано 14 осіб, під перехресним допитом вони розкрили організаційну структуру підпілля та повідомили, що в місті існує молодіжна антирадянська організація «Легіон незалежності Польщі».

Протягом лютого–березня 1940 р. до чекістів почали надходити повідомлення від секретних агентів на підпоручника запасу, учителя початкової школи в містечку Янова Долина, Зарембського Мар'яна (псевдонім – «Марися»). 23 березня його заарештували. На першому допиті Зарембський повністю заперечував свою причетність до підпілля, проте наступного почав свідчити. Так, з'ясувалося, що він є членом львівської організації «Об'єднання оборонців свободи Батьківщини». За дорученням керівництва, сформував підпілля, до якого особисто залучив 13 осіб. Його заступником став начальник пожежної охорони Б. Вежбовський. Група прийняла рішення створити в Костопільському районі більш потужну повстанську організацію на основі «Стрілецького союзу» та повалити радянську владу. Для цього створювали п'ятірки, збирали та складали зброю й амуніцію, здійснювали пропаганду серед місцевих поляків, планували сформувати бойову молодіжну дружину, розпочати підривно діяльність на залізниці. По справі до різних термінів ув'язнення засудили дев'ять осіб. Зарембський і Вежбовський отримали 10 років.

У зв'язку з активізацією українського та польського підпілля на початку 1940 р. на Волинь прибула окрема оперативно-чекістська група НКВС СРСР, яка працювала з 22 березня по 25 квітня 1940 р. Нові арешти розпочали відразу, уже в кінці березня. Так, у Дубно до в'язниці потрапила Яніна Сулковська з Кременця. На першому допиті вона заявила, що разом із З. Румелем ініціювали створення антирадянської підпільної групи, до складу якої залучили членів довоєнного «Волинського союзу сільської молоді». Оперативники дізналися, що в Рівному на конспіративній квартирі Гермашевського, якого вони вже заарештували два тижні тому, відбувалися таємні зустрічі Сулковської та членів її групи зі Шмігелем і його ад'ютантом Потаповим. Останні, підтвердила Сулковська, прибули з Варшави на Волинь для створення широкої антирадянської організації. Від них Сулковська отримала завдання створити підривну мережу в Луцьку, Дубні, Кременці. Так, у Луцьку був завербований Леон Коваль. Йому запропонували підібрати 5–6 осіб, котрі, зі свого боку, створили б п'ятірки з польських патріотів, готових у потрібний момент розпочати повстання. Керівником Луцької організації призначили П. Мажецького. За дорученням Сулковської, створенням підривних груп у Дубні–Кременці займалася Траутман Тереза. Чекісти також дізналися, що в Кременці проживає пані Дольська, біженка з Варшави. Вона має таємні зв'язки з Румунією, розповсюджує провокаційні листівки, які закликають поляків не падати духом, тому що Польщу обов'язково буде відновлено за допомогою Франції й Англії. Листівки мали підпис – управління Польщі м. Анжер грудень 1939 р. За цією справою Т. Траутман і Б. Румень після суду були розстріляні НКВС у Дубні. Я. Сулковська спочатку сиділа в тюрмі, пізніше виїхала з СРСР разом з армією Андерса та померла в Канаді [10, 28–240].

У доповідній записці про наслідки роботи оперативно-чекістської групи НКВС СРСР від 25 квітня 1940 р. серед іншого читаємо, також «група взяла активну участь в допитах заарештованих членів польської національної молодіжної організації. В справі допитано 5 учасників, з них 4 дали свідчення про свою причетність до організації, розповсюдження ними контрреволюційних листівок та активну роботу по організації вороже налаштованої до радянської влади польської національної молоді. Всього по справі заарештовано 10 людей, зізналися в приналежності до організації 9 людей». Жодних прізвищ у доповідній записці немає. Далі вказується: «Оперативна група включилася і взяла активну участь в допитах заарештованих, по агентурній справі “Повстанці” (всього заарештовано 17 чол.), з допитаних групою 8 чол. 6 зізнались. Один з учасників організації, Пташник, повідомив, що він склав і передав керівнику організації Міцкевичу (втік) план військових казарм м. Володимир-Волинського і добував зброю, частина якої вилучена...» [11, 31–32].

З іншої інформації, у якій І. Серов повідомляв Берію про наслідки роботи оперативно-чекістської групи дізнаємося, що під час операції працівники НКВС вилучили 21 гранату, два револьвери, п'ять табель, сім гвинтівок, контрреволюційні листівки, два радіоприймачі. У Володимирі-Волинському викрили розгалужену мережу підпілля, до складу якої входили «Харцери», «СПП», «ПОВ».

На початку квітня І. Серов повідомив Москву та Мінськ, що в Луцьку Волинським УНКВС заарештовано поляка Луфщевського С. На допиті він зізнався, що з лютого є членом антирадянської організації «Союз збройної боротьби», до якої був завербований у Білостоці Я. Липко. Осанний має зв'язок з Варшавою та Парижем через монастир у Литві та Бресті. Від Липко Луфщевський отримав шифр, текст присяги та вказівки для конспіративної роботи, а також залучив до підпілля чотирьох поляків у Луцьку, відрядив кур'єрів через Білосток і Варшаву до Парижа. Незабаром Луфщевського розстріляли в Луцьку.

2 червня 1940 р. І. Серов доповідав керівництву НКВС СРСР, що внаслідок розробки Волинським УНКВС агентурно-слідчої справи «Повстанці» й «Гімназисти» встановлено: резидентом польської підпільної організації на Волині є колишній полковник польської армії Маєвський («Шмігель»). Заарештований у Володимирі-Волинському М. Казмерчак («Марцелі»), заступник коменданта СЗБ показав: Маєвський має конспіративні квартири в Рівному, Ковелі, Луцьку, Здолбуніві.

31 травня Т. Маєвського заарештували в Рівному на квартирі Динаковської Яніни. При арешті в нього вилучили наказ і циркуляр про порядок та методи проведення антирадянської повстанської діяльності на Волині, список конспіративних квартир. Документи підтверджували, що організація називається «Союз збройної боротьби».

У НКВС Маєвський зізнався, що він же Шмігель, кадровий офіцер, під час війни керував бригадою та, за наказом головного коменданта Варшави, призначений воєводським комендантом на Волині для створення підпілля з метою збройної боротьби з радянською владою.

Під час слідства чекісти встановили організаційну мережу, завдання, плани польських підпільників. 16 липня Нарком внутрішніх справ України рапортував Л. Берії про викриття та часткову ліквідацію СЗБ на Волині. У документі вказувалася, що Маєвський прибув на Волинь за дорученням генерала Токажевського. Підпілля мало організаційно-обліковий, політично-пропагандистський, бойовий, адміністративно-господарський відділи. Безпосереднє керівництво здійснювалося колишнім полковником польської армії Чаплинським зі Львова. Організація будувалася за схемою: воєводська–повітова–місцева (пляцувка) команди. Місцева команда складалася з дружин, кожна з якої не могла бути більшою ніж 20 осіб. Конспіративні групи діяли в Луцьку, Рівному, Ковелі, Дубно, Кременці, Костополі, Яновій Долині, Здолбуніві, Володимир-Волинському й Любомлі. Були встановлені тісні контакти з Францією та підпіллям в Галичині, які підтримувалися спеціальними кур'єрами та радіозв'язком, для цього користувалися шифрами на основі ст. 144 Конституції СРСР 1936 р. Підпілля збирало інформацію про Червону армію, створювало конспіративні квартири, складувало зброю, прагнуло об'єднати всі польські антирадянські сили, організувати протести проти виселення польського населення вглиб СРСР, зірвати залізничні мости через Случ, Горинь та інші річки краю, пошкодити телеграфно-телефонну лінію Здолбунів–Львів.

Слідство за справою «Союз збройної боротьби» проводилося форсованими темами. За короткий період заарештували 42 особи [10, 241–296]. Усього ж, за польськими джерелами, НКВС затримало близько 2 тис. осіб [12, 347–351]. Полковник Т. Маєвський засуджений до страти 13 листопада 1940 р., але давав свідчення на Луб'янці в Москві ще 5 лютого 1941 р.

Після арешту полковника Т. Маєвського діяльність польського підпілля на Волині була цілком паралізована. Організація СЗБ практично перестала існувати й не була відбудована до початку нападу фашистської Німеччини на СРСР [13, 121].

Отже, зроблено декілька спроб розгорнути мережу польського підпілля на Волині. По суті, крім організаційної розбудови та окремих акцій, справа далі не пішла. Цьому завадили тотальний контроль з боку радянської влади, її репресивно-каральних органів, депортації.

Створюючи конспіративні організації та групи, патріотично налаштовані поляки продемонстрували силу духу й переконаність у відродженні своєї держави.

Список використаних джерел та літератури

1. Ratajczyk L. Historia wojskowości / L. Ratajczyk. – Warszawa : Wydawnictwo Ministerstwa obrony narodowej, 1980. – 613 s.
2. Panecki T. Wsylek zbrojny Polski w II wojnie światowej / T. Panecki ; Wojskowy Przegląd Historyczny ; Ministerstwo Obrony Narodowej. – Warszawa : Wojskowy Instytut Historyczny, 1995. – № 1, 2. – 351 s.
3. Nowe dane rosyjskie o stratach Armii Czerwonej w wojnie polsko-sowieckiej 1939 roku // Wojskowy Przegląd Historyczny. – 1993. – 268 s.
4. Motyka G. Polskie podziemie w południowo-wschodnich powiatach dzisiejszej Polski w latach 1939–1946 / G. Motyka // Polska-Ukraina: trudne pytania. Światowy Związek Żołnierzy Armii Krajowej; Związek Ukraińców w Polsce. – Warszawa : KARTA, 2000. – T. 7. – S. 292.
5. Grzełak C. Zaskoczenie sowieckie 17 września 1939 roku. Fakty i mity, Korpus Ochrony Pogranicza / C. Grzełak // Materiały z konferencji naukowej w 80 – rocznicę powstania Korpusu Ochrony Pogranicza / pod red. Jerzego Prochwicza. – Kętrzyn, 2005.
6. Wybór dokumentów do agresji 17.9.1939 r. Cz. V : Do głównego prokuratora wojskowego Robonico-Cnlopszkiej Armii Cernowej. Sprawozdanie prokuratury wojskowej frontu ukraińskiego № 5, Tarnopol, 27.09.1939 // Wojskowy Przegląd Historyczny. – 1994. – № 1–2. – 351 s.

7. Білас І. Репресивно-каральна система в Україні 1917–1953: суспільно-політичний та історично-правовий аналіз : у 2 кн. Кн. 1 / І. Білас. – К. : Либідь, 1994. – 432 с.
8. Wybór dokumentów do agresji 17.9.1939 r. Dziennik działań bojowych Frontu Ukraińskiego od 3 września do 12 października 1939 r. // Wojskowy Przegląd Historyczny. – 1993. – № 2. – 404 s.
9. Romanowski W. ZWZ – AK na Wołyniu 1939–1944 / W. Romanowski. – Lublin, 1993. – 191 s.
10. Польське підпілля 1939–1941. Від Волині до Покуття. Ч. I : Польща та Україна у тридцятих-сорокових роках XX століття. Невідомі документи з архівів спеціальних служб // Держ. архів служби безпеки України ; Архів Міністерства внутрішніх справ і адміністрації Республіки Польща ; Ін-т національної пам'яті – Комісія з переслідування злочинів проти польського народу. – Варшава ; Київ, 2004. – 791 с.
11. Сергійчук В. Український здвиг: Волинь 1939–1955 / В. Сергійчук. – К. : Укр. вид. спілка, 2005. – 840 с.
12. Armia Krajowa w dokumentach 1939–1945. T. I. – Londyn, 1970.
13. Filar W. Wołyń 1939–1944. Eksterminacja, czy walki polsko-ukraińskie / W. Filar. – Torun, 2004. – 407 s.

Тетяна Самсонюк

Польська військова розвідка напередодні та під час першого етапу Другої світової війни (1938–1941 рр.)

Мета статті – дослідити основні напрями функціонування та специфіку підготовки польськими військовими розвідувальними структурами агентів для роботи на території СРСР, умови їхньої діяльності напередодні Другої світової війни й долю після радянської окупації Волинського воєводства у вересні 1939 р.

Ключові слова: II Річ Посполита, СРСР, радянсько-польський кордон розвідка, агент, репресії.

Самсонюк Тетяна. Польская военная разведка накануне и во время первого этапа Второй мировой войны (1939–1941 гг.) Цель статьи – исследовать главные направления функционирования и специфику подготовки польскими военными разведывательными структурами агентов, для работы на территории СССР, условия их деятельности накануне Второй мировой войны и их судьбу после советской оккупации Волинского воєводства в сентябре 1939 г.

Ключевые слова: Польша, СССР, советско-польская граница, разведка, агент, репрессии.

Samsonyuk Tetiana. The Polish Military Reconnaissance Before and During the First Stage of World War II (1938–1941). The main aim of the article is to study the basic trends of the functioning and the specific of the training of the Polish military reconnaissance formations agents to work on the USSR territory, the terms of their activities before the World War II and the fate of the after the USSR occupation of Volyn province in September, 1939.

Key words: Poland, USSR, Soviet-Polish border, reconnaissance, agent, repression.

Із часу проголошення незалежності України науковці зробили багато історичних відкриттів, що стосувалися Другої світової війни. Вони дали можливість по-іншому побачити часовий відтинок 1939–1945 рр. та його слід на долях різних народів й етнічних груп, що потрапили в круговерть переділу світу, ініційовану двома тоталітарними режимами. Численні розсекречені документи значно розширюють можливість досліджень окремих сторінок історії різних регіонів України. Однак і на сьогодні залишається чимало білих плям, особливо, коли йдеться про регіон, який часто згадується в наукових доробках під загальною назвою Західна Україна, іноді – Волинь та Галичина. У цій розвідці особливо відзначимо окрему територію – західну частину Волинського воєводства (територія сучасної Рівненської області).

Цей регіон у 1920–1939 рр. став своєрідною буферною зоною для численних груп емігрантів, що через складну політичну ситуацію змушені були покинути УРСР, але прагнули залишитися поблизу її кордонів. Це представники УНР, прибічники Петлюри й так звані білоемігранти – російська інтелігенція, яка намагалася уникнути репресій з боку більшовиків. Таких нюансів, що різнять історію цього краю від інших частин Західної України, є чимало, зокрема й той факт, що саме тут у 1938–1939 рр. розгорнулася потужна кампанія з підготовки та впровадження на радянську територію польських агентів.

У сучасній українській історіографії рідкістю є наукові дослідження, що висвітлюють діяльність польських розвідувальних структур на теренах УРСР напередодні й на початку Другої світової